

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/3

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2017/3 Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 18
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO** Host Research Database veri indeksi tarafından izlenmekte,
ASOS, İSAM, Akademik Dizin ve **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Yrd. Doç. Dr. A. Yasin TOMAKİN - Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ARANGÜL

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Öğr. Gör. Enes VELİ

Redaksiyon / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2017 / December 2017

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Nurettin TURGAY, Dicle Ü.
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK, Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ, FSM Ü.
Doç. Dr. Enver ARPA, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ, Şırnak Ü.
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI, Aksaray Ü.
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK, Harran Ü.
Doç. Dr. Murat SULA, Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN, Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK, Trakya Ü.
Doç. Dr. Yahya SUZAN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU, Trakya Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Beşir ÇELİK, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emin CENGİZ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN, Bingöl Ü.

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Fuat KARABULUT, Atatürk Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Harun YILMAZ, Marmara Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hüseyfe ÇEKER, Necmettin Erbakan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih DUMAN, Akdeniz Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Şükrü ÖZKAN, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM, Muş Alparslan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zülfi CENNET, Bingöl Ü.
Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Şükrü AYDIN, Batman Ü.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN, Iğdır Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAN Marmara Ü.
Dr. Duran EKİZER, Ankara Ü.

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ, Yüzüncü Yıl Ü.
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Ü.
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR, Adıyaman Ü.
Prof. Dr. Harun YILDIZ, Samsun Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN, Çukurova Ü.
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Aksaray Ü.
Prof. Dr. Nihat YATKIN, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ, Marmara Ü.
Prof. Dr. Ömer ÇELİK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Ömer Halisdemir Ü.
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Ü.
Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU, Ankara Ü.
Doç. Dr. Ali Osman KURT, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇIÇEK, Kocaeli Ü.

Buhârî'nin Ricâli*

Yazar: Muhammed İzzuddîn SELÂM**

Çeviri: Mustafa TAŞ***

Râvilerin hallerini bilmek, hadis ilminin yarısıdır. Çünkü hadis, sened ve metinden oluşmaktadır. Hadis ricâlinin durumlarını tam manasıyla bilmek, hadisin sıhhatini bilmede, din işlerinde ihtiyat, İslâm'ın üzerine bina edildiği ve şeriatın esası olan delillerin ikincisi, büyük bir asıl kaynaktan hata ve yanlış yerlerini ayırmada bir merdiven mesabesindedir. Bununla nebevî sünneti kastediyorum.

Âlimler sünnete pek çok yerde farklı mülahazalarla büyük önem vermişlerdir.

* Onlardan kimisi râvilerin nesebi hakkında yazmışlardır. Bu alanda kitapların en meşhurları: “*İktibâsu'l-Envâr ve'l-Timâsu'l-Ezhâr fî Ensâbi's-Sahâbeti ve Ruvâti'l-Asâr*”, er-Reşâtî ismiyle meşhur olan Ebû Muhammed Abdullah el-Lahmî el-Endelusi'ye aittir. Hicrî 466/1073'da vefat etmiştir. O Sem'ânî'nin *Ensâb*'ının metodunu takip etmiştir. Gassâni ve Sadafî'nin eserlerinden daha hacimlidir. Eserin hadis ve ricâli konusunda tam bir ihtimamı vardır.

Reşâtî'nin bu kitabı, İsmâil b. İbrâhim Mecdüddîn'in (ö. 802/1399) Sem'ânî ve İbnü'l-Esir'den ziyadeleri de içeren eseri gibi özetlenmiştir:

Ali b. el-Esir'in (ö. 630/1232) *Lübâb* adlı eseri, Abdulkerim es-Sem'ânî'nin (ö. 532/1166) *Ensâb* adlı eserinden daha güzeldir. Süyûtî bu eseri kısaltmış ve “*Lübbü'l-Lübâb fî Tahriri'l-Ensâb*” adını vermiştir.

Yine bu maksatla ayrıca “*Ensâbu'l-Muhaddisîn*” hakkında eserler yazılmıştır. Bu adla Muhammed b. Neccâr el-Bağdâdî'nin (ö. 643/1245) kitabı vardır.

İbnü'l-Kaysarâni diye bilinen Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin (ö. 507/1113) eseri ise bu alanda zirvedir.

Muhammed b. Muhammed b. Nafta el-Hanbelî el-Bağdâdî'nin (ö. 629/1231) eseri onun zeylidir.

* Râvilerin tabakalarını araştıran müellifler de vardır. Vâkıdî'nin kâtibi İbn Sa'd bunlardandır. “*Tabakâtü's-Sahâbe ve't-Tabiîn*” adlı eser ona aittir. Süyûtî onun tabakasını “*İncâzu'l-Va'd min Tabakâti İbn Sa'd*” adıyla ihtisar etmiştir. Hâfız İbn Mendî'nin “*Esmâu's-Sahâbe*” isimli tabakası vardır. Hâkim en-Neysâbüri'nin on iki tabaka halinde yazdığı tabakası vardır. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin “*Esmâu'l-Muhaddisîn*” adında tabakalara göre düzenlediği bir eseri vardır.

* Bazıları da râvilerin vefatını tespite dikkat etmişlerdir. Hâfız Ebû Süleymân Muhammed b. Abdullah'ın “*Vefeyâtu'n-Nakale*” adlı kitabı gibi ki eser hicretle başlamakta, hicrî 338/949 yılıyla nihayete ermektedir. Ondan sonra yedi hâfız peşinden ona zeyl yazmıştır: el-Kettânî, el-Ekfâi, Ali el-Makdisî, el-Münzirî, eş-Şerif el-Hüseynî el-Halebî, ed-Dimyâtî, ez-Zeyn el-İrâkî'nin yaşadığı asır 806/1403'ya kadar. Bunların hepsi alfabetik sıraya göre değil; yıl ve aylara göre düzenlenmiştir.

* Bu yazı *Mecelletu Sünneti'n-Nebeviyye* dergisi 4. Sayıda yayımlanan “Ricâlu'l-Buhârî” isimli makalenin çevirisidir.

** Prof. Dr., Zeytune Ü., Tunus.

*** Yrd. Doç. Dr., Fırat Ü., İlahiyat Fakültesi, Kur'anı Kerim ve Kıraat İlmi A. B. D. m_tas23@hotmail.com

Vefeyât hakkında genel kitaplara gelince, İbn Hallikân'ın “*Vefeyâtu'l-Ayân*”ı gibi ki burada Safedî'nin “*el-Vâfi bi'l-Vefeyât*”ının aksine az bir grup hariç sahâbe ve tabiinden kimse zikredilmemiştir. Safedî eserinde sahâbe, tabiîn, muhaddis ve râvilerden ileri gelen şahıslardan kimseyi bırakmamıştır. Bu eser muhaddis ve edîbler için kullanışlıdır.

* Bazı müellifler de hadis şeyhlerinin tabakatını toplamışlardır. İbn Hâcib gibi mu'cem ashâbı bunlardandır. Onun “*Mu'cemu'l-Huffâz*”, İsmâilî'nin “*Mu'cemuş-Şuyûh*”, yine Hâfız el-Münzirî'nin “*Mu'cemuş-Şuyûh*”, Hâfız el-Berzelî'nin “*Mu'cemuş-Şuyûh*”. Bu eser iki bin hadis şeyhini ihtiva etmektedir. İbn Asâkir ed-Dîmeşkî'nin “*Mu'cemuş-sahâbe*” adlı eseri vardır. Taberânî'nin üç mu'cemi bulunmaktadır. O, *Mu'cemu'l-Evsat* ve *Sağîr*'de hocalarını alfabetik olarak tertip etmiştir. Hâkim en-Neysâbü'rî'nin de “*Terâcumûş-Şuyûh*” adlı eseri vardır. Hâkim “*el-Medhal ilâ İlmi's-Sahîh*” adlı eserinde hocalarından meşhur olanları zikretmiştir.

* Muhammed b. İsmâil el-Buhârî gibi bazı âlimler de zayıf ve metruk râvileri tasnif etmişlerdir. Buhârî'den “*ed-Duafa*” adlı eseri Ebû Bişr ed-Dûlâbî rivayet etmiştir. Yine Muhammed b. Hibbân el-Büstî (İbn Hibbân) bir mukaddime ile râvileri yaklaşık yirmi kısma ayırarak bu alanda eser telif etmiştir.

* İbn Hibbân ve İclî gibi sika râvileri tasnif eden âlimler de vardır. İki müellifin de “*Sikât*” adlı eserleri bulunmaktadır.

* Buhârî ve İbn Ebî Hayseme'nin “*et-Târih*”i gibi sika ve zayıf râvileri bir araya getiren eserler de vardır. İbnü's-Salâh bu eser hakkında “*Fâidesi ne kadar da çoktur*” demiştir.

* Cerh ve Ta'dil hakkında da eser yazanlar vardır. Bu konuda Şu'be b. Haccâc, Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel, Züheyr b. Hayseme ardından bunların öğrencileri Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Buhârî, Müslim, Nesâî, İbn Huzeyme, ve Tirmizî gibi hâfız muhaddislerden öncü âlimler gelmektedir.

Bu konuda tasnif edilmiş en meşhur eserler şunlardır: Ahmed b. Abdullah el-İclî el-Kûfî et-Trablusî'nin “*el-Cerh ve't-Ta'dil*”, Hâfız Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî'nin “*el-Cerh ve't-Ta'dil*”i ki bu büyük bir kitaptır. İbn Ebî Hâtim bu eserde sika hâfız mutkîn râvilerle, gâfler ve vehim ehli, ömrünün sonunda kötü hafızaya sahip ve ihtilal eden, bid'at, heva ve mezhep ehli, yalancı ve hadis uyduran kişileri tespit etmiştir. İbn Adî'nin “*el-Kâmil*”u bu alanda en mükemmeldir. Zehebî'nin “*Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*”i bunların hepsini kapsayan bir mahiyettedir. İbn Hacer'in “*Lisânü'l-Mizân*” adlı eseri kalitede zirvedir.

İbnü'l-Esir el-Cezerî'nin “*Câmi'u'l-Usûl li Ehâdisi'r-Resûl*” adlı kitabı özellikle mukaddimesinin ilk bölümü bu alanla ilgili faydalı şeylerden hali değildir.

Şafîî'nin talebesi el-Kerâbisî, müdellis râviler hakkındaki kitabı ile ilklendendir. Zehebî bunu kısa vezinli şiir şeklinde nazma çevirmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî'nin “*Ta'rifu Ehli't-Tedlis*” adında müdellis râvilerle ilgili eseri vardır. O yüz yirmi beş müdellis râvi tespit etmiştir.

* Zehebî'nin “*el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*”i ile Müzenî ve İbn Hacer gibi bazı âlimler de râvilerin isim, lakap ve künyeleri hakkında telifte bulunmuşlardır.

Hatîb'in “*Telhîsu'l-Müteşâbih*”, Zehebî'nin “*el-Müktenâ fi Serdi'l-Künâ*”, Ebû Bekr eş-Şirâzî ve İbnü'l-Cevzî'nin “*el-Elkâb*” adlı eserleri mezkûr alanlar hakkındaki çalışmalardır.

Bu alanın isimleri hakkında telif edilmiş eserler de vardır. İbn Abdilber el-Kurtubî “*el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*” adlı eserini Mağriblilerin metoduna bağlı olarak alfabetik

olarak düzenlemiştir. İbn Fethûn el-Mâlikî'nin bu eser üzerine zeyli, ayrıca Ahmed el-Ezrei el-Mâlikî'nin de telhisi vardır. İbnü'l-Esir el-Cezerî'nin “*Üsdü'l-Gâbe*”sini Zehebî bazı şeylerden arındırarak muhtasar bir şekle çevirmiştir. İbn Hacer el-Askalânî'nin de “*el-İsâbe*” adlı eseri zikredilebilir.

Daha sonra bir grup bütün bu çeşit bilgileri bir araya topladı. Râviler hakkında bütün yönleriyle araştırma yaparak, Hâfız Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113) gibi özel bazı kitapların ricâlini araştırmaya hasr ederek kitabı “*Esmâu'r-Ricâli's-Sahîhayn*” adlı eseriyle Ahmed el-Kelâbâzî'nin “*Ricâlu'l-Buhâri*” ve Ahmed b. Mencûye'nin (ö. 428/1036) “*Ricâlu'l-Müslim*” adlı kitaplarını bir arada cem etmiştir. Süyûtî, Muvattâ'nın ricâli hakkında “*İsâfu'l-Muvattâ*” adlı eserini telif etmiştir. Ömer b. el-Mulakkin'in “*el-Kemâl fi Esmâir-ricâl*” adlı eserini Hâfız el-Mizzî “*Tehzibu'l-Kemâl*” adlı eseriyle tehzib etmiştir. Zehebî bu eseri “*Ricâlu'l-Kütübi's-Sitte*” ismiyle ihtisar etmiştir. “*Tehzibu't-Tehzib*” adlı eserini İbn Hacer “*et-Takrib*” ismiyle ihtisar etmiştir. Ahmed el-Hazrecî, *Tehzib*'in ihtisarı ile birlikte ziyadelerle “*el-Hulâsâ*” adlı eserini hazırlamıştır.

Bizim bu araştırmamız biraz önce zikrettiğimiz “*Kitâbu'l-İrşâd*” yazarı Ahmed el-Kelâbâzî'nin Buhârî'nin ricâline has olan eseridir.

Araştırmamızın konusu olan kitabın yazmalarından bir nüsha Zeytûne'nin büyük camisinde bulunmaktadır. Hadis fihristlerinin içerisinde Ahmediyye kütüphanesinde “*Şurûhu Sahîhi'l-Buhâri*” başlığıyla muhafaza edilmektedir. “*et-Tetâvi fi ma'rifeti Ricâli'l-Buhâri*” başlığıyla büyük boy 1096 nolu yazma defter bu rakam ve bu başlıkla, Ahmediyye kütüphanesinde özel fihristlerde iki defterde matbu Tunus'un resmi matbaasında hicri 1301/1883 tarihlidir.

Matbu defterde kitabın numarası ve başlığından sonra mütalaa edenlerden birinin kurşun kalemle yazısı gelmektedir. Oradaki durum açığa çıktığında yazının “*et-Tetâvi*” olması mümkündür. Kitabın yaprakları parlak Şatıbî kağıdındandır. 500 sayfa “23x16x5” hacminde ciltlenmiş, güzel bir düzgünlüktedir. Birinci Ahmed Paşa'nın işaret edilen vakfı ve yazısı üzerinde mührü vardır.

Yazısı zordur. Mahza nesih ya da farısı değildir. Divânî de değil. Bilakis hepsini de muhtevi yeni bir tarzdadır. Müstensih, yazısıyla büyük bozukluklar yapmıştır. Baş tarafı “Âdemi yaratan, ona isimleri öğreten Allah'a hamdolsun. Allah, Âdem'in gök ve yer meleklerine üstünlüğünü izhar etmiştir.”

On üçüncü asrın ortalarında istinsah edilmiştir. Nâsîh, kitabın sonuna “1241 yılı cemâziyel evvelin onuncu çarşamba günü Mekke'de yazar Şeyh Abdullah el-Bilgârî.. Buhârî'nin ricâlini cem eden kitabın yazısı bittiğinde bir boşluk olmuştur.” notunu yazmıştır. Müellif yazısında başlık koymamış ve kitabın ismini zikretmemiştir.

Nâsîhin Arapçada olmayan yabancı kelimeler koyduğunu düşünüyoruz. Bu kitapla 1984 yılında tanıştım. Kitabın başlıksız olduğunu farkettim. Müellifin ismi Fihrist'lerde ve vakıf yazılarında “et-Tetâvi” değil de “et-Tetvî”dir. Daha önce de geçtiği üzere eseri mütalaa edenlerden biri bunu düzeltmeyi istememiş. Bunun üzerine hocam Allâme Muhammed el-Beşîr en-Neyfer beni bu eser üzerine hızlı bir şekilde uğraşma ile mükellef olduğumu bana bildirerek beni sorumlu kıldı.

Bunun üzerine ben uzak yakın ne kadar kaynak varsa ulaşmaya çalıştım. Ancak bir şeyi bilemedim. Bunu bilen herkese sordum. Allâme eş-Şeyh Muhammed ez-Zâhir İbn Âşûr ve oğlu Allâme eş-Şeyh Muhammed el-Fâdil ile görüşmeyi kendime görev kıldım. Ancak probleme yönelik müşkili ortadan kaldıracak tezler bulamadım. Bu işi zamana bı-

raktım. Fakat eserin sayfalarını çevirerek söz konusu kitaba kendimi hasrettim. Belki ikisi arasındaki kapalılığı bulacaktım. Peş peşe yaptığım bu müracaatlar sonucundaki araştırmalar kitabın kıymetini benim için ortaya koydu.

Söz konusu kitabın müellifi Buhârî'nin Ricâli'nin tercemelerinden bahsetmektedir. Ve müellif bu tercemeleri alfabetik sıralamıştır. Her harfte öncelikle sahâbi sonra tabii erkek ve kadınlar zikredilmektedir. Bunlardan sonra Buhârî'ye kadar râviler zikredilmektedir. Bu ilginç bir tertiptir.

Bu eser, senin zihnin konuya yabancı ise gerekli bilgileri sana muhtasar bir şekilde ve en kısa yoldan mükemmel bir şekilde sunmakla yardımcı olacak bir çalışmadır. Söz konusu eserin, bildiğin bir konuyu araştırdığında onun zikrettiği şeylerde senin bilgini artırdığını göreceksin.

Sözün başında geçtiği üzere eserin müellifi derinlikli bir âlimdir. Tüm yönleriyle ilgilendiği bütün alanlar şahsiyetini kuşatır ki onun soluklarının esintisini alırsın. Böylece onunla birlikte yaşar, onunla benzerlerini mukayese ettiğinde özelliklerini bilerek ayrıacı vasıflarını görürsün.

O, meselelere derinlikle birlikte mahir, kabiliyetli bir müderristir. Senin tereddüt ettiğin, diğer kaynakların suskun olduğu özellikle de İmâm Buhârî'nin, başkasının düşmüş olduğu hatayı tashihte isnadlarda bazı râvileri seçmesindeki işaretlerin sırlarına râci olan yerlerde ya da açıklaması uzun olan başka bir iddiaya cevap vermek için hazır beklemektedir. Bu husus müellifinin önemli bir iş yaptığını gösterir. Müellif *Sahîhi Buhârî*'ye hem araştırma hem de öğretme ile hizmet etme konusunda büyük bir çaba harcamıştır. Önemli diğer bir husus da eserin kaynaklarının dokuzuncu asra kadar uzanmasıdır.

Seneler geçti ve pek çok eserin yazarı doktor Muhammed Nemr el-Hatib ile birlikte (el-Mektebetu'l-vataniyye/Milli Kütüphane) Meclisi içerisine dahil oldum. O zamanlar ofisin müdürü Prof. Osman el-Ke'ak ile birlikte kütüphaneye yeni gelen kitapları bize göstermek için bulunduğumuzda ellerimiz hemen hızlıca sayfalarını çevirmeye başladı. Alman dilinde sıralı bir neşrin ona dâhil olmasından dolayı Arap yazısı da ona karışmıştı. Eseri inceledim, 151 sayfa olduğunu gördüm. Başlığın altında şu ibare vardı. "Abdurrahman b. Ebi'l-Hayr et-Tetvî (?) en-Nasrbûri" yazıyor, "et-Tetvî" kelimesinden sonra soru işareti vardı. Kitabı uzmanına çözdürdüm. O Almancayı biliyordu. Ondandır yazılanları Arapçaya çevirmesini rica ettim. (Allah ona uzun ömürler versin) O dedi ki: Bu mecmuanın müellifi Prof. Fon Maks Kâls Kaylız. İstanbul'da Arapça yazma hadis kitapları üzerinde çalışmaları vardır. Senin önemsedığın konu hakkında İstanbul kütüphanelerinin birinde yazması vardır. Şunu da dedi: Başında başlığı olmayan bir kitaptır. Müellifi de az önce zikrettiğimizdir. Nüshası da bir örneği olmayan eşsiz örnekliktir. Bulduğum bu bilgiler dolayısıyla hem sevindim hem de üzüldüm.

Profesörün yanında "et-Tetvî" kelimesinin silinmiş olduğunu görünce üzüldüm. Başlangıçta müellifin ismi konusunda bir kapallık olsa da Tunus'taki Ahmediyye nüshasıyla uyum içerisinde olması dolayısıyla nüshanın var olması sebebiyle de sevindim.

Sonra Allah, Prof. (Fansan Muntay) ile birlikte iş yapma konusunda irtibata geçmeyi ve bazı Türk arkadaşlarla tanışmayı takdir etti. Yozgat ve Çorum'daki kütüphanelerde bazı önemli Arapça yazma eserlerle ilgilenen Prof. Ateş'ten istifade ettim. Konuyu ilmi olarak hallettim. Mesele de oluşturulduğunda ondan elde edilecek neticeye beni ulaştırdı. Bana Çorum'un Ankara'nın doğusunda olduğunu söyledi. Halk kütüphanesinde 249 numarada 429 sayfa "*Ricâlu'l-Buhârî*" başlıklı kitap var. Abdurrahman b. Ebi'l-Hayr et-Tüsterî onuncu yüzyılın ricâlinden 964/1556'da vefat etmiş, Brockelmann onu eserinde zikretmemiştir.

Bu, uzun zaman alacak olan müellifle alakalı tahkiki müşkil bir hikayedir. Aşağıdaki gibi bunu özetleyeceğiz:

1) Fârisî ve Divânî nüshaları arasındaki yazmalardan dolayı olan ihtilaflar hakkında, ilim ehli bu büyük müellifin tam bir şekilde doğru ismini belirlemede yanılmıştır. Nüshaları hatalı bir şekilde çoğaltanların yükledikleri en büyük hata ve günah, uzmanları bile onların yazısını ortaya çıkarmada şaşkına çevirmiştir. Gördüğümüz gibi onların yoluna Alman bilgin Kals Kaylı da girmiştir.

2) Bu telifteki nüshalar dünyada bildiğimiz kadarıyla üç tanedir. Birincisi Tunus, ikincisi İstanbul, Üçüncüsü Çorum. Her şehirdeki çabalar dağıldı. Halk dünyadaki tek eşsiz nüshanın kendilerinde olduğuna inanmaya başlamışlardı. Şüphesiz bunların bir kısmı birbirlerini tamamlamaktadır. Hepsini birbiriyle mukayese etmek tam sahih metnin ortaya çıkmasına sebep olur.

3) Biz açıkça zulüm, baskı ve şiddetle karşılaştığımız zaman Müsteşrikler, Arap edebî mananın mefhumunun genişliğinin altında kısa bir sürede Arap-İslam kültür kaynaklarının pek çoğuna ulaşmışlardır. Allah bizi bundan kurtardığında bize onları geçmek gerekir yoksa onlara ilhak olmak değil.

Kültür ve medeniyetle ilgili konularda kesin bir zaruret olmakla birlikte bunun gibi mukaddes bir himayeye az da olsa uygunluk göstermesinden bu mücadelenin farklı yerlere dağıtılması için oradaki gayretleri düzenleyebilecek tek kişi olan sayın başkanımızdan ısrarla beklediğimiz bir jesttir bu.

Bu uzak Afrika, Arapça yazma eser kütüphanelerini barındırmaktadır. Hepsinin mikrofilm yöntemiyle fotoğrafı bulunmaktadır. Bize sıra gelir de bunu almak istediğimizde payımızı almamız gerekir. Çünkü dünya bir alışveriştir.

Fakat biz ne ile payımızı alacağız?

Bizim için Tunus'un yazma eserler mirasından sahip olduğu herşeyin genel bir fihristinin olması gerekir. Araştırmalar sadece Buhârî'nin ricâli hakkında yazılmış binlerce kitabın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kelâbâzî'ye ziyade olarak başka dört tane daha kitabı elde ettim. Onların isimlerini yazıyorum.

1. *“et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harrace ani'l-Buhârî fi'l-Câmi'is-Sahîh”*, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) telifi. Brockmann onu tespit etti. O Nuru Osmaniye kütüphanesinde.

2. *“Esâmî Şuyûhi'l-Buhârî”*, Ebu'l-Fedâil el-Hasan b. Muhammed es-Sağânî (ö. 650/1262) telifi. Müellif hattındadır. Karaçelebizâde kütüphanesinde bulunmaktadır.

3. *“el-Müctebî fi Ma'rifeti Esmâi men Zekerehumu'l-Buhârî bi'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'l-Künâ”*, Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ b. Abdullah el-Aclûnî (ö. 831/1427) Müellif hattı ile kitap Amerika'da New Haven'da L. Nemoy üniversitesinin yazma eserler bölümünde bulunmaktadır.

“Ġayetu'l-Merâm fi Ricâli'l-Buhârî ilâ Seyyidi'l-Enâm” Muhammed b. Dâvûd b. Muhammed el-Bâzîlî'nin (ö. 925/1519) telifi. Kals Kaylı kitabında 109 numarada eseri zikretmiştir. Ezher kütüphanesi 128 numarada da bulunmaktadır.

Bu “Buhârî ve Sahîh'i” hakkında sunduğumuz bölümdür. Daha sonra sunacağımız bölüm için Allah'tan yardım isteriz.